

**І.В. АГІЄНКО, В.Т. БРИТАН, О.Ю. ВИСОЦЬКИЙ,
Л.М. КЛИМАШЕВСЬКИЙ, О.В. МИХАЙЛЮК,
Л.С. ПІДЛІСНА, О.М. РЕШЕТІЛОВА, А.В. САВИЧ**
УДК 378.1:93(477.63)

НАРИС ІСТОРІЇ ВИЩОЇ ШКОЛИ ДНІПРОПЕТРОВЩИНИ (1945 – 1991 РР.)

2. Організація навчально-виховної роботи у вищих навчальних закладах

Попри всю багатофункціональність вищої школи головним її призначенням у всі періоди було й залишається забезпечення країни висококваліфікованими спеціалістами, які відповідають вимогам часу. Ось чому в перше повоєнне десятиріччя разом з відбудовою народного господарства відбудовувалась і вища школа, відновлювався й збільшувався контингент студентів ВНЗ.

У перший повоєнний (1945-1946) навчальний рік кількість студентів у вищих навчальних закладах Дніпропетровської області складала: держуніверситеті – 1866 чол.; гірничому інституті – 930; металургійному – 1754; транспортному – 1651; медичному (спільно з фармацевтичним) – 2983; хіміко-технологічному – 576; будівельному – 690; сільськогосподарському – 527; Криворізькому гірничорудному – 559; Криворізькому педагогічному – 645; Дніпродзержинському вечірньому металургійному – 292 чол. [20, ф. 19, оп. 5, спр. 149, арк. 12].

Всього в області в цей рік навчалось 12 473 студенти. Постало завдання не тільки досягти довоєнного контингенту студентів, але й значно збільшити його.

Вирішення цього завдання значною мірою залежало від профорієнтаційної роботи вищих навчальних закладів та проведення вступних іспитів. Добре ця

робота була організована в будівельному інституті. Тут усі викладачі були прикріплені до середніх загальноосвітніх шкіл міста, виступали перед учнями, пропагували будівельні професії. Для випускників шкіл організовувались дні відкритих дверей, зустрічі з професорсько-викладацьким складом та студентами інституту. Відбувалися поїздки викладачів у сільську місцевість з метою агітації випускників сільських шкіл для вступу до інституту. В інституті працювали підготовчі курси, консультаційні пункти з креслення та малювання, була підготовлена відповідна реклама інституту [1, 65].

У транспортному інституті з 1944 р. працювало підготовче відділення для абітурієнтів. Причому в перші повоєнні роки в число його слухачів зараховувались і ті абітурієнти, які не мали повної середньої освіти. Серед них було багато демобілізованих учасників війни. За домовленістю із залізничною середньою школою № 4 після закінчення навчання випускники підготовчого відділення отримували атестат цієї школи. Більшість з них поступала на навчання саме в ДІТ. Так, у 1947 р. з 234 випускників підготовчого відділення 233 стали діти́вцями.

Велика робота з покращення приймальної кампанії проводилася в гірничому інституті. Тут у 1947 р. було видано довідник для абітурієнтів ДГІ, в якому розповідалось не тільки про факультети й спеціальності, але й про історію та традиції

інституту. Агітаційно-пропагандистська робота професорів і викладачів у Донбасі, Кривбасі й інших гірничовидобувних регіонах України дозволила залучити до інституту молодь із гірничого середовища, в тому числі відмінників навчання. Якщо в 1946/47 навчальному році до вузу на I курс прийнято 333 чол. з них 130 учасників війни, то в 1948/49 навчальному році – відповідно 375 і 44, а у 1950/51 навчальному році – 525 і 63 чол. У 1950 р. вперше за післявоєнні роки в інститут було прийнято 118 медалістів і відмінників технікумів, що склало більше 25% від зарахованих на перший курс [6, 93-94].

У держуніверситеті наприкінці 40-х років були подолані труднощі із забезпеченням якості набору, які мали місце в перші повоєнні роки. Для досягнення цього тут для абітурієнтів проводилися дні відкритих дверей, олімпіади, зустрічі викладачів зі школярами, лекційна профорієнтаційна робота, створювалися гуртки для ознайомлення з історією університету та спеціальностями тощо. Все це принесло відповідні результати. Так, у 1948 р. конкурс на філологічному факультеті (російське відділення) становив 9 заяв на одне місце, на історичному – 4 заяви на місце. У 1952 р. в університеті на 400 місць було подано 1080 заяв абітурієнтів. Із числа зарахованих майже половину склали медалісти і відмінники [12, 97].

Подібна робота проводилася й у інших ВНЗ області. Щорічно збільшувався контингент першокурсників, загальна кількість студентів. Зокрема, в 1947 р. на перший курс у ВНЗ області зараховано 3 365 чол., причому, в держуніверситет, медичний, сільськогосподарський, Криворізький педагогічний інститут зараховано від 51% до 80% молоді з сільської місцевості. У зазначеному році вищі навчальні заклади області закінчили 1280 чол., у тому числі технічні – 546, медичний – 394, університет – 197, сільськогосподарський – 81, педагогічний – 122 чол. У 1947 р. у ВНЗ Дніпропетровської області навчалася 14 617

студентів [20, ф. 19, оп. 5, спр. 361, арк. 155-157].

Характерною ознакою розвитку вищої школи України в перше повоєнне десятиріччя було відновлення й поширення мережі заочної та вечірньої освіти. З метою створення сприятливих умов для тих, хто навчався за заочною та вечірньою формами, уряд зобов'язав керівників підприємств і установ звільняти від роботи у вечірній час студентів – вечірників і заочників, своєчасно надавати їм належні навчальні відпустки, виділяти місця для виробничої практики і дозволяти перехід на роботу за спеціальністю. Починаючи з 1952 р., з усіх спеціальностей, за винятком філологічних, було скасовано вступний іспит з іноземної мови, що значно полегшувало вступ до ВНЗ робітничої молоді. Для студентів вищих вечірніх навчальних закладів (факультетів), які успішно виконували навчальні плани, встановлювалась щорічна додаткова відпустка на 20 днів зі збереженням заробітної плати на період складання курсових екзаменів, за ними зберігалась також заробітна плата, але не більше 1000 крб., протягом одного місяця додаткова відпустка, яка надавалась на останньому курсі для виконання і захисту дипломного проекту [4, 31-32].

Стосовно Дніпропетровської області, то тут вечірню та заочну форму навчання було відновлено майже у всіх вищих навчальних закладах на початку 50-х років. Зокрема, в держуніверситеті у 1947/48 навчальному році на заочному відділенні навчалася 495 студентів. Якщо у 1946 і 1947 рр. випуск спеціалістів, підготовлених за заочною формою навчання, склав відповідно 11 і 10 чоловік, то у 1948 р. – 59 чоловік [12, 97].

У будівельному інституті навчання на заочному відділенні відновлено у 1953 р., а на вечірньому – у 1954 р. У металургійному інституті в 1950 р. на заочну форму навчання було прийнято 50 чол., на вечірнє відділення у 1954 р. було зараховано 175 чол. У 1951 р. вечірня форма навчання запроваджена на новоствореному інженерному факультеті

сільськогосподарського інституту, а у 1952 р. – на гідромеліоративному факультеті. З 1954 р. заочне відділення (з 1958 р. – заочний факультет) існує в хіміко-технологічному інституті. З 1951 р. поширюється підготовка спеціалістів за вечірньою формою навчання у Криворізькому гірничорудному інституті, а з 1955 р. – за заочною формою. Всього у ВНЗ МВССО УРСР на кінець четвертої п'ятирічки контингент заочників досяг 48 576 чол., а на вечірніх відділеннях навчалося 3 978 чол. Протягом п'ятої п'ятирічки контингент студентів-заочників подвоївся, а кількість студентів-вечірників зросла більш як у три рази [4, 32].

Вечірня і, особливо, заочна форма підготовки спеціалістів набула великого розмаху з другої половини 50-х років у відповідності з рішеннями XX з'їзду КПРС.¹

До 1958 р. нові заочні та вечірні відділення й факультети було відкрито при 26 ВНЗ України, в тому числі при Дніпропетровських металургійному, транспортному й гірничому інститутах. Криворізький гірничорудний інститут відкрив вечірній філіал у м. Марганці, Дніпропетровський інженерно-будівельний інститут – у м. Запоріжжі. Спеціалістів з вищою освітою випускав також спеціалізований Дніпродзержинський вечірній металургійний інститут. В цілому по Україні з 1950 до 1958 рр. кількість студентів заочних відділень зросла майже у 3 рази, а вечірніх – у 7. Студенти-заочники й вечірники в 1958 р. склали 44,2% всіх студентів республіки [4, 33-34].

На початку 60-х років головним чинником, що зумовлював зростання заочної форми освіти стало створення загальнонаукових (загальнотехнічних) факультетів при ВНЗ. Держуніверситетом такі факультети було створено в березні 1962 р. в Дніпропетровську, Кривому Розі, Запоріжжі. Вони мали гуманітарне, математичне, агробіологічне й економічне відділення й обслуговували Дніпропетровську, частково, Запорізьку та Миколаївську області [12, 111].

У 1960 р. у Нікополі на базі діючого з 1952 р. навчально-консультаційного пункту ДМетІ було створено загальнотехнічний факультет, який забезпечував навчання виробничників Нікопольського Південнотрубного заводу й інших підприємств міста [5, 68].

У ДІТ-і загальнотехнічний факультет почав працювати в 1961 р. з відділеннями в Дніпропетровську, Одесі, Кишиневі. Після двох років навчання студент ЗТФ ДІТ-у мав право перевестись у будь-який технічний вищий навчальний заклад України.

З другої половини 50-х років значно збільшується кількість бажаючих отримати вищу освіту. Зокрема, в 11 ВНЗ Дніпропетровської області подали заяви на проходження вступних іспитів у 1956/57 навчальному році 14 823 чол. У зазначеному навчальному році на І курс в області було зараховано 4848 чол., з яких 3 тисячі – діти робітників і селян, 590 чол. мали не менш ніж дворічний виробничий стаж, 302 чол. – учасники війни й демобілізовані з лав Радянської Армії [20, ф. 19, оп. 30, спр. 53, арк. 23].

Важливим чинником, що призвів до значного збільшення бажаючих отримати освіту, було скасування в 1955/56 навчальному році плати за навчання. До цього відповідно постанови РНК СРСР від 2 жовтня 1940 р. студенти всіх ВНЗ повинні були вносити щорічно в касу інституту приблизно 150 крб. (обсяг двох-трьох стипендій того часу). При цьому від оплати звільнялися пільгові категорії студентів: сироти, діти військовослужбовців, учасники війни, інваліди і т.п.

У 1958 р. був розроблений і прийнятий Закон “Про зміцнення зв'язку школи з життям і про подальший розвиток системи народної освіти СРСР”, а в 1960 р. Рада Міністрів СРСР ухвалила постанову “Про виробничу практику й про навчання студентів вищих навчальних закладів”, якою вводилися нові правила прийому студентів.

Тепер до навчальних закладів дозволялося приймати абітурієнтів, які мали

дворічний стаж або були звільнені в запас після служби в Радянській Армії. Підприємствам і колгоспам надавалося право направляти до інститутів молодих робітників і колгоспників. За рахунок підприємств і колгоспів їм виплачувалась стипендія.

У результаті цих новацій, наприклад, у ДІБІ кількість виробничників у складі зарахованих на І-й курс денного відділення збільшилася з 69% у 1958 р. до 86% - у 1960 р. і до 94% - у 1962 році [1, 83]. У транспортному інституті кількість виробничників або демобілізованих із армії серед першокурсників складала: у 1957 р. – 28% від загального прийому, в 1958 р. – уже 73%, у 1959 р. – 80%, в 1960 р. – 86%, а в 1961 р. 88%. Найбільшого значення цей показник досяг у 1962-1963 рр. і склав більше ніж 90%. Така тенденція була притаманною й для інших ВНЗ.

Курс на поповнення колективів за рахунок виробничників практично позбавляв можливості вступити до вищих навчальних закладів багатьох здібних випускників середніх шкіл, що знижувало конкурс і якість прийому. Тому вже у 1964 р. зменшується кількість виробничників серед зарахованих на І-й курс, а у 1965 р. цей показник складає всього 40-50%. Пізніше відмінється вимога до абітурієнтів мати дворічний виробничий стаж до вступу в інститут.

Для збереження прошарку виробничників у складі студентів у 1969 р. ЦК КПРС і Рада Міністрів СРСР прийняли постанову “Про організацію підготовчих відділень при вищих навчальних закладах”. На підготовчі відділення приймалися особи з числа передових робітників, колгоспників, демобілізованих воїнів, що мали стаж практичної роботи не менше, ніж один рік. Відбір і направлення молоді на ці відділення здійснювалися безпосередньо підприємствами, колгоспами, командуванням військових частин за рекомендаціями партійних, комсомольських та профспілкових організацій. Тобто

підготовчі відділення були щось на зразок робітфаків 20-х років ХХ ст.

У більшості ВНЗ Дніпропетровської області підготовчі відділення (ПВ) було відкрито в 1969-1970 рр. Зокрема, у 1969 р. ПВ розпочали свою роботу в держуніверситеті, транспортному, гірничому, металургійному інститутах. Так, у гірничому інституті перший прийом на ПВ склав 150 осіб. У 1975 р. він складав уже 225 чол., а в 1987 р. зменшився до 140 чол.. Першого вересня 1970 р. 100 перших слухачів було прийнято на ПВ будівельного інституту. В цьому ж році відкрито ПВ сільськогосподарського інституту, через яке до кінця 80-х років було зараховано на І курс 2200 студентів з усіх спеціальностей. У 1971 році ПВ було створене у хіміко-технологічному, а в 1974 році – у медичному інститутах.

Треба відзначити, що випускники підготовчих відділень, які були зараховані на І-й курс, складали основу студентського активу, ставали відмінниками навчання, іменними стипендіатами. Наприклад, дослідження, проведене в 70-х роках у металургійному інституті серед студентів-випускників підготовчого відділення, показало, що відсоток тих, які навчалися на “добре” й “відмінно” на ІV-у курсі у порівнянні з І-м курсом зріс у 5,2 рази, а серед студентів, зарахованих до ВНЗ на загальних умовах, лише в 1,6 рази [10, 90]. Після закінчення інститутів багато з них стали керівниками підприємств, урядових структур, науково-педагогічними працівниками.

Таким чином, у першій половині 70-х років у ВНЗ області діяла налагоджена система роботи з абітурієнтами.

У кінці 70-х – початку 80-х років у вищій школі Дніпропетровщини спостерігалася стала тенденція, коли на І курс щорічно зараховувалося 20% виробничників і 20% медалістів [20, оп. 79, спр. 129, арк. 99].

Навчально-виховна робота у вищій школі віддзеркалювала ті процеси, які відбувалися у суспільному житті країни у післявоєнний

період. Непростим було студентське життя в перші повоєнні роки. Умови для проведення занять були не найкращими. Неопалювані й погано освітлювані аудиторії, відсутність достатньої кількості столів і стільців, замість зошитів використовувались газети, старі книжки, підручників майже не було. Заняття проводилися у дві-три зміни. Щодня доводилося займатися відновлювальними роботами, заготівлею палива, продуктів харчування.

А тут ще неврожай 1946 р. та голодні 1946-1947 роки. Ще продовжувалися реевакуаційні роботи, переїзди сімей, влаштування людей. Ось чому в перші повоєнні роки спостерігалася велика плінність студентів у ВНЗ, викликана не їхньою низькою успішністю, а необхідністю працевлаштування для забезпечення прожиткового мінімуму.

Та все ж таки переважна більшість студентів долала труднощі після-воєнного життя, поступово втягувалася у навчальний процес, науково-дослідну та виховну роботу. Зразок у цьому подавали студенти-воїни як довоєнних, так і післявоєнних років прийому, які повернулися, чи прийшли до інституту після закінчення війни. Зокрема, в ДПІ їх кількість у 1946 р. складала 56% чоловічого складу студентів I курсу, а всього за перші 10 повоєнних років до інституту було прийнято близько 700 фронтовиків [6, 92]. Саме вони – загартовані труднощами воєнних доріг, з орденськими планками на гімнастерках за бойові подвиги, відзначалися високою дисциплінованістю, цілеспрямованістю, великою працьовитістю. Академічна успішність колишніх фронтовиків була більш високою, ніж середня у ВНЗ. Вони брали активну участь у громадському житті, як правило, очолювали комсомольські, профспілкові та інші організації студентського самоврядування, складали студентську частину партійних організацій.

Не ідеалізуючи всіх студентів перших повоєнних років, зазначимо, що були в кожному ВНЗ в цей період приклади й іншого

гатунку. Так, у ДПТ-і, що в той період мав напіввійськовий статус, 28 лютого 1947 р. було видано наказ ректора, відповідно якого на три доби заарештовувався студент В. Курбасов “за грубе порушення дисципліни – пропуск лекцій без поважної причини”. Але такі випадки були поодинокими.

Певні труднощі в організації навчально-виховної роботи у ВНЗ у другій половині 40-х – початку 50-х років викликало те, що в країні продовжувала реалізовуватися сталінська модель “казарменого соціалізму” з її заідеологізованістю, обмеженням демократії, авторитарними методами керівництва, в тому числі у сфері освіти й науки і т.п.

Ось чому кардинальні зміни, які розпочалися в суспільстві в 1953 році з початком, так званої, “відлиги”, були позитивно зустрінуті більшістю населення, зокрема, вузівською спільнотою. У серпні 1954 р. Рада Міністрів СРСР і ЦК КПРС розглянули питання про стан планування підготовки, розподілу й використання молодих спеціалістів із вищою та середньою спеціальною освітою й прийняли відповідну постанову. В ній йшлося про перехід до формування спеціалістів більш широкого профілю; про збільшення кафедр та факультетів; скорочення невиправдано великої кількості обов’язкових занять студентів протягом тижня при одночасному посиленні їх самостійної роботи, зменшення кількості заліків та екзаменів у сесію; істотне поліпшення виробничого навантаження, курсового і дипломного проектування. XX з’їзд КПРС, який відбувся у 1956 р., висунув як головне завдання в галузі вищої освіти – всемірне поліпшення якості підготовки кадрів на основі подальшого зміцнення зв’язку навчання з виробництвом, і, зокрема, набуття студентами міцних знань з конкретної економіки та організації виробництва [4, 51].

Виконуючи ці рішення, Міністерством освіти була переглянута наявна номенклатура спеціальностей, внаслідок чого в 1956 році кількість спеціальностей, з

яких готувалися кадри, в цілому в СРСР зменшилася з 660 до 300, а в Україні з 299 до 212. Широкого розмаху набула робота щодо зосередження студентів однакового профілю в одному або декількох ВНЗ, де створено найбільш сприятливі умови для підготовки кадрів із даної спеціальності. Зокрема, в Дніпропетровському хіміко-технологічному інституті була зосереджена підготовка кадрів з машин і апаратів хімічних виробництв, у металургійному – з механічного устаткування заводів чорної металургії, в держуніверситеті – з ракетної техніки тощо.

Незважаючи на повоєнні труднощі, структурні перебудови та реорганізації, ВНЗ приділяли постійну увагу підвищенню ефективності навчального процесу та якості підготовки спеціалістів.

З цієї метою в 1949 р. в ДІП-і було створено методичне бюро. Навчальний процес був організований на основі робочих календарних планів, котрі розглядались на засіданнях кафедр та перевірялись методичним бюро. Для забезпечення ритмічності в навчанні, упродовж навчального року складались факультетські графіки самостійної роботи студентів, котрі затверджувались на нараді у ректора інституту. Для покращення контролю за організацією навчального процесу в перші післявоєнні роки в інституті були розроблені та впроваджені такі форми звітної документації: кафедральні журнали, книги обліку успішності студентів за групами, журнали контрольних відвідувань занять, щоденник студента-практиканта, бланки з рекомендаціями для складання технічного звіту з інструкціями старостам груп практикантів та інші документи.

Велика роль відводилась виробничій практиці студентів, і тут етапним для дітвців став перший післявоєнний рік. Кафедри та навчальна частина інституту до кінця 1945 року розгорнули масштабну діяльність із організації виробничої практики студентів. На початку літа 1946 р. студенти та викладачі роз'їхались на сто виробничих баз, маючи з собою цілу низку методичних рекомендацій,

щодо підготовки технічного звіту, ведення щоденників, журналів, проектів типових договорів. Кафедри розробили 200 програм щодо організації практики, в яких, враховуючи особливості підприємств, давались студенту конкретні виробничі завдання.

З 1959 р. у вищій школі були запроваджені навчальні плани, які наближали навчальний процес на стаціонарі до безвідривної форми навчання. Так, у вищих технічних та інженерно-економічних навчальних закладах на перших курсах робота студентів на виробництві мала поєднуватись із заочним або вечірнім навчанням протягом одного року і чотирьох місяців.

В університетах та вищих технічних навчальних закладах зі спеціальностей з великим циклом теоретичних занять і значним обсягом лабораторних робіт на перших трьох курсах передбачалось теоретичне навчання, після чого – один рік праці з фаху на підприємстві або в установі.

У сільськогосподарських ВНЗ поєднання навчання з працею мало відбуватися протягом усього періоду навчання з урахуванням сезонності сільськогосподарського виробництва. Студенти молодших курсів працювали в учгоспах, а старшокурсники проходили тривалу виробничу практику в колгоспах, радгоспах або на промислових підприємствах.

У медичних інститутах теоретична підготовка студентів поєднувалась з їх практичною роботою у лікувально-профілактичних закладах протягом всього періоду навчання. Студенти перших двох курсів проходили чергування на посадах санітарів і помічників медичних сестер. Третьокурсники проходили чергування на посадах середнього медичного персоналу. На старших курсах планувалась самостійна практична робота під керівництвом лікарів і викладачів [4, 213-214].

Зазначена реформа зі зміцнення взаємозв'язку вищої освіти з виробництвом

була широко розрекламована як панацея від усіх недоліків у підготовці спеціалістів. Розгорнулася робота з її виконання.

Але, як слушно наголошують автори “Нарисів історії ПДАБА”, підсумки кампанії щодо зміцнення зв’язків навчання із виробництвом були неоднозначними. Спочатку на екзаменаційних сесіях виробничники демонстрували непогані знання, успішність у них була вища, ніж у студентів, які лише вчилися. Позитивно про експеримент відгукнулася газета “Правда”, схвалювали таку форму навчання студенти, виробничники. Але у подальшому виявилися значні вади реформи. Вона непомірно ускладнювала педагогічну діяльність викладачів, не відповідала світовій практиці організації вищої освіти, праця студентів на виробництві була організована погано. Тобто поєднання навчання з працею на виробництві як форма підготовки висококваліфікованих спеціалістів себе не виправдала.

Все це змусило поступово відмовитися від широко розрекламованих раніше ініціатив щодо реформування вищої освіти. Вже з 1963 р. змінюється порядок проходження практики, а у 1963/64 навчальному році за рішенням Ради Міністрів СРСР були введені нові навчальні плани, в яких передбачалося обов’язкове підвищення рівня теоретичної підготовки майбутніх спеціалістів. Відповідно з цими планами переглядалися навчальні програми в напрямі повернення їх до традиційних форм проведення занять [1, 86-87].

Саме в цей період, у 1963-1966 рр., приймаються відразу три постанови ЦК КПРС і Ради Міністрів СРСР, пов’язані з удосконаленням підготовки спеціалістів у вищих та середніх спеціальних навчальних закладах: “Про заходи щодо подальшого розвитку вищої і середньої спеціальної освіти, поліпшення підготовки і використання спеціалістів” (9 травня 1963 р.) [13, т.10, 344-351]; “Про строки підготовки і поліпшення використання спеціалістів з вищою і середньою спеціальною освітою”

(21 травня 1964 р.)²; “Про заходи щодо поліпшення підготовки спеціалістів і вдосконалення керівництва вищою і середньою спеціальною освітою в країні (3 вересня 1966 р.)³.

Відповідно цих постанов міністерства і відомства республіки, яким підпорядковані ВНЗ, ради ректорів, створені у вузівських центрах у 1967-1968 рр., колективи викладачів вищих навчальних закладів сконцентрували свою роботу у 1966-1970 рр. на поліпшенні навчальних планів і програм.

За цей час було переглянуто понад 360 планів і 1100 програм. В них внесено істотні зміни з урахуванням новітніх досягнень науки і техніки. Зокрема, переглянуто програми з фізики, математики, хімії тощо. Серйозна увага приділялася вивченню економічних дисциплін. Лише протягом 1966 р. з економічних дисциплін було переглянуто 100 програм; посилювалась підготовка майбутніх фахівців з таких предметів, як вища математика, статистика, конкретна економіка. Вводились нові курси: математичне програмування, обчислювальні машини, механізація обробки інформації, нормування праці, економіко-математичні методи планування і управління виробництвом, наукова організація праці тощо [16, 73]. Глибоких знань випускниками ВНЗ саме з перелічених дисциплін вимагала економічна реформа, яка в той час розгорнулася в країні.

Велика увага в 60-ті роки приділялася удосконаленню навчально-методичної роботи. Зокрема, з метою узагальнення і поширення досвіду роботи навчальних закладів, успішного розв’язання питань організації навчального процесу і методики викладання загальнонаукових дисциплін при МВССО УРСР було створено навчально-методичний кабінет з проблем вищої школи, а також предметні комісії та опорні кафедри у ВНЗ з відповідних дисциплін загальнонаукового циклу. Для кращого забезпечення студентів навчальною літературою, особливо надрукованою українською мовою, в 1968 р. було створено

спеціалізоване республіканське видавництво “Вища школа”, а для поліпшення науково-технічної інформації – впорядковано видання наукових і науково-технічних праць, створено 235 республіканських міжвідомчих збірників [16, 74, 75, 78].

Покращувалася навчально-методична робота на рівні ВНЗ і кафедр. Зокрема, в ДДУ постійно вводилися навчальні курси, що відображали найновіші досягнення науки.

У металургійному інституті нові навчальні плани було запроваджено в 1965 році. Причому частково було дозволено складати їх провідним кафедрам інституту. Плани передбачали підсилення фундаментальної підготовки – збільшився обсяг курсу вищої математики, було введено нові розділи в курси фізики, теоретичної механіки. У 1968 р. створено методичний кабінет, а в 1970 р. у зв’язку зі значним поширенням технічних засобів навчання (ТЗН) створено відповідний відділ.

У цьому ж році в ДМетІ була розроблена та запроваджена система наукової організації навчального процесу (СНОНП), що охоплювала та регламентувала навчально-виховну, методичну та науково-дослідну роботу у сфері навчання. У відповідності з цією системою було вивчено стан навчально-методичної роботи на всіх кафедрах, покращено безперервність та послідовність у навчанні, виключене повторення матеріалу на різних курсах. Були перероблені та узгоджені програми й робочі плани навчальних дисциплін, виробничих практик і видані збірки програм на весь період навчання. Одним з найважливіших елементів СНОНП стала організація систематичного контролю поточної успішності та атестація студентів, що активізувало їхню самостійну роботу й підвищило якість роботи студентів і викладачів.

Володіючи висококваліфікованим професорсько-викладацьким складом, міцною матеріально-технічною базою, значними досягненнями в організації

навчального процесу й наукових досліджень, ДМетІ у кінці 60-х – початку 70-х років вийшов на провідне місце серед металургійних ВНЗ не тільки України але й Союзу. Визнанням цього стало проведення на його базі в лютому 1971 р. Всесоюзної наради-семінару на тему “Підвищувати якість підготовки інженерів-металургів”. У роботі наради взяли участь міністр МВССО СРСР В.П.Єлютін, міністр МВССО УРСР Ю.М.Даденков, міністр чорної металургії Я.П.Куликов, перший заступник міністра кольорової металургії СРСР М.М.Чепеленко, ректори, декани й завідувачі випускних кафедр металургійних навчальних закладів, директори та головні інженери металургійних комбінатів і заводів, відповідальні працівники міністерств і відомств. Нарада прийняла рекомендації щодо подальшого підвищення якості підготовки інженерів-металургів [5, 81, 84, 85].

Великі позитивні зрушення в організації навчального процесу відбувалися в 70-ті роки. Цьому, зокрема, сприяли постанови ЦК КПРС та Ради Міністрів СРСР “Про заходи подальшого удосконалення вищої освіти в країні” (18 липня 1972 р.), “Про подальший розвиток вищої школи і підвищення якості підготовки спеціалістів” (29 червня 1979 р.) [13, т. 12, 255-262; т. 13, 394-403].

Удосконаленню вже апробованих і впровадженню в практику нових форм організації навчально-виховного процесу була присвячена республіканська нарада працівників вищих навчальних закладів Української РСР, яка проходила 14-15 березня 1974 року (в кінці 1973 р. МВССО УРСР очолив Г.Г.Єфіменко, до цього – ректор Дніпропетровського металургійного інституту). Матеріали цієї наради у багатьох відношеннях стали відправними точками для подальшого удосконалення навчально-виховного процесу, приведення форм і методів роботи у відповідність з вимогами й темпами науково-технічного прогресу. У травні 1974 р. Міністерством були розроблені

єдині вимоги щодо наукової організації, планування й контролю самостійної роботи студентів. На основі діючих навчальних планів у всіх ВНЗ, з кожної спеціальності було розроблено робочі навчальні плани, в яких визначена кількість годин на самостійну роботу студентів з кожної дисципліни. Одночасно з цим розроблено семестрові графіки, які передбачали розподіл по тижням усіх видів занять з урахуванням самостійної роботи.

З 1 вересня 1974 р. у всіх ВНЗ МВССО України було введено внутрішньосеместровий контроль самостійної роботи студентів у вигляді атестації кожного студента з усіх дисциплін, що вивчаються. Зазначені заходи зміцнили зв'язки у всьому ланцюзі “студент – викладач – кафедра – навчальна частина – ректорат” й підвищили якість навчання [10, 96, 101].

Велика робота з вирішення зазначеної проблеми проводилася в навчальних закладах Дніпропетровської області. Ініціатором організації поточного контролю самостійної роботи і проведення атестації студентів виступив металургійний інститут на початку 70-х років. До 1974 р. він накопичив значний досвід з цього питання. Тому саме в ДМетІ в 1974 р. була проведена республіканська нарада проректорів з навчальної роботи, на якій було висвітлено цей досвід і рекомендовано використовувати його в усіх вищих навчальних закладах [5, 85].

У Криворізькому гірничорудному інституті в цей час впроваджена комплексна система управління якістю підготовки спеціалістів, яка передбачала оптимізацію діяльності всіх структурних підрозділів інституту, комплекс заходів з підвищення якості навчально-виховного процесу, методичної роботи. В інституті розроблялися актуальні проблеми навчально-методичної діяльності вищої школи. Всього розроблялося 14 тем, зокрема: “Дослідження організації самостійної роботи студентів”, “Розробка методів аналізу навчальних

показників поточного контролю знань”, “Дослідження шляхів підвищення впливу НДРС на розвиток творчої активності студентів, їхню подальшу наукову й виробничу діяльність”, “Оцінка випускниками інституту якості підготовки інженерних кадрів у технічних ВНЗ” [14, 18-19].

Сімдесяті роки ХХ ст. характеризуються системною роботою вищих навчальних закладів у справі інтеграції навчальної й наукової роботи.

Така інтеграція полягала, по-перше, в тому, що результати НДР кафедр використовувалися ними не тільки для вирішення науково-технічних проблем виробництва, а й для покращення й поглиблення навчального процесу шляхом впровадження спецкурсів, відповідної тематики курсового й дипломного проектування. По-друге, в кінці 60-х – 70-ті роки досягла свою апогею науково-дослідна робота студентів (НДРС).

Студентське наукове товариство було відновлене в перші повоєнні роки. Зокрема, в ДДУ його діяльність відновилася з 28 травня 1945 р., і в 1945-1946 навчальному році в 14 гуртках СНТ працювало 300 студентів [12, 99]. У ДІТ-і СНТ розпочало свою роботу в кінці 1946 р., а в ДІБІ – в 1948 році. Уже в 1950 р. СНТ будівельного інституту нараховувало 16 наукових гуртків, в яких працювали 473 студенти, або 62 % від їх загальної кількості [1, 77].

Досвід СНТ транспортного й будівельного інститутів може уособлювати собою діяльність СНТ технічного ВНЗ. Так, у ДІТ-і традиційним стало проведення студентських наукових конференцій. Важливою подією в історії ДІТ-у став вихід першого збірника студентських наукових робіт, які були відзначені як наукові праці та рекомендовані до друку науково-технічною конференцією СНТ в 1958 році.

Враховуючи високий науковий авторитет ДІТ-у, Міністерство вищої освіти СРСР рішенням від 29.10.1957 р. доручило інституту керівництво всесоюзним

конкурсом на кращу студентську роботу з питань залізничного транспорту та залізничного будівництва. Надалі ДІТ неодноразово буде організатором проведення такого конкурсу.

В цей період отримала широке розповсюдження така форма зміцнення зв'язку з виробництвом, як студентські конструкторські бюро (СКБ), які працювали за реальними замовленнями. В 1963 році в ДІТ-і діяло уже шість СКБ, котрі об'єднували інженерну творчість 177 студентів.

З метою активізації роботи кафедр зі студентами у справі залучення їх до наукового пошуку в 1973 році було проведено перший огляд-конкурс на кращу студентську наукову роботу, кращий гурток. Семеро студентів отримали першу, а 17 – другу премію. В 1975 році студентські наукові гуртки діяли на всіх 35 кафедрах.

В республіканській олімпіаді “Студент і науково-технічний прогрес” ДІТ посів перше місце. Інститут став базовим в організації та проведенні Всесоюзної олімпіади “Студент і науково-технічний прогрес” серед транспортних ВНЗ. Подальший розвиток діяльності СНТ ДІТ-у отримала у 80-ті роки. Зокрема, в 1982 р. інститут брав участь у Всесоюзному конкурсі на кращу організацію НДРС.

В 1989 році в інституті в 38 наукових студентських гуртках брали участь 1792 студенти, в 7 СКБ – 175 студентів, в 7 науково-виробничих студентських загонах – 105 студентів.

В інженерно-будівельному інституті до кінця 50-х років було створено близько 30 студентських наукових гуртків і об'єднань. У 1960 році почало працювати студентське проектно-конструкторське бюро (СПКБ). Проектування в СПКБ було не стільки навчанням, скільки конкретно практичною науково-технічною роботою для потреб виробництва. За період 1960-1963 рр. СПКБ розробило для організацій Дніпропетровської та інших областей 80 проектів, серед яких були, наприклад, житлові будинки на 364 квартири на

проспекті Газети “Правда” в Дніпропетровську, виробничий корпус Синельниківської швейної фабрики, гуртожиток ДІБІ на 480 місць, будівля спортивного та актового залів Дніпропетровського медичного інституту.

Виконання реальних проектів значно розширилося з 1964 р., коли СПКБ інституту отримало дозвіл Держбуду СРСР на розробку проектів кошторисної документації за прямими угодами із замовниками. Проекти розроблялися за замовленнями будівельних організацій і проектних інститутів “Дніпродіпротранс”, “Дніпродіпрошахт”, “Проектстальконструкція”. У ці роки при СПКБ стали практикувати захист дипломних робіт за реальними проектами. До кінця 80-х років ХХ ст. його науково-виробничу школу пройшло більше 4 тисяч студентів. За його розробками захищено 725 реальних дипломних проектів, збудовано більше 300 об'єктів, у тому числі 32 житлових будинки, 187 промислових будівель, 56 об'єктів для навчальних закладів і шкіл, 29 об'єктів для сільської місцевості. В інституті широко розгорнувся рух під девізом “Свій дім – своїми руками!”, власними силами спроектовано і збудовано 8 гуртожитків, навчальні приміщення, плавальний басейн, студентський клуб. Обсяг проектних робіт СПКБ щорічно складала 1,7 млн. крб. Багато об'єктів, збудованих за проектами студентів, зокрема, будівля Музею комсомольської слави ім. О.Матросова, кінолекторій “Будівельник”, меморіальний комплекс на Жовтневій площі стали прикрасою архітектурного ансамблю Дніпропетровська. Не випадково саме СПКБ ДІБІ було представлено на здобуття премії Ленінського Комсомолу за 1982 рік [1, 89].

Подібна робота проводилася й у інших ВНЗ області, зокрема, в ДМетІ, де СНТТ діяло з 1947 року. У 1975-1976 навчальному році дослідна робота студентів ДМетІ вводиться в навчальний процес як система навчально-наукової роботи студентів (ННРС). У 1980 р. в інституті працювало 67 студентських наукових семінарів, якими

керували 12 завідувачів кафедр, 10 професорів і 45 доцентів. Робота семінарів виявляла здібних студентів, які залучалися до госпдоговорних НДР. Тільки у 1981-1985 рр. за участю студентів було подано 294 заявки на передбачувані винаходи, отримано 108 позитивних рішень і видано 105 авторських свідоцтв. За участю студентів в ці ж роки було опубліковано 450 наукових статей.

Стрижнем ННРС стала курсова науково-дослідна робота (КНДР), яка у 80% випадків була індивідуальною й виконувалась на кафедрі або в НДІ на IV курсі. В 1983 р. в інституті вперше в Україні було видано навчальний посібник “Основи технічної творчості” [5, 94].

Підвищення ефективності діяльності СНТ вимагало покращення керівництва науковою творчістю студентів, залучення до його роботи видатних вчених ВНЗ і академічних інститутів, зміцнення зв'язку з виробництвом. Про необхідність невідкладного вирішення цих питань говорили в своїх виступах і делегати республіканського зльоту студентів – активістів, який відбувся в лютому 1969 р. в Києві. Показово, що право виступити на пленарному засіданні зльоту від імені секції науково-технічної творчості студентської молоді було надано представникові студентської делегації Дніпропетровської області.

Рекомендації зльоту відіграли певну роль в активізації наукової творчості студентської молоді. Було створено Республіканську Раду СНТ та зональні ради в Харкові, Києві, Одесі, Донецьку, Дніпропетровську, Львові, затверджено положення про СНТ, завершено створення галузевих студентських наукових об'єднань.

Зацікавлена участь студентів у НДР привела ректорати до думки про доцільність включення їх наукової роботи в навчальний процес. В роки восьмої п'ятирічки у Запорізькому машинобудівному інституті щотижнево почали виділяти по дві години у навчальному розкладі для обов'язкової

науково-дослідницької роботи студентів. Досвід підтримали інші ВНЗ республіки.

В багатьох з них стали розроблятися комплексні плани організації НДРС на весь період навчання. В їх основу була закладена ідея органічної єдності навчальної, наукової та виховної роботи, тісної взаємодії усіх форм і методів наукової роботи студентів, які реалізовувалися у навчальному процесі та в позанавчальний час.

Подібна комплексна система організації НДРС протягом всього навчання практикувалась у Дніпропетровському металургійному інституті. Тут на кафедрі обробки металів тиском для експерименту в 1977 р. ввели курс “Основи технічної творчості (основи теорії винахідництва)”. В наступному році з 22 студентів – прокатників, які проходили виробничу практику на Нікопольському Південнотрубному заводі, 8 подали заяви на винаходи, 12 – на раціоналізаторські пропозиції. Кожні два із трьох захищених в інституті дипломних проєктів рекомендувались до впровадження.

Використовуючи досвід передових вищих навчальних закладів України та беручи за основу роботу, проведену в Харківському, Львівському, Одеському політехнічному, Дніпропетровському металургійному інститутах і Одеському університеті, МВССО УРСР з початку 1975/76 навчального року запровадило систему організації науково-дослідницької роботи студентів денного навчання у всіх вищих навчальних закладах свого підпорядкування. Міністерством були підготовлені та направлені у ВНЗ “Рекомендації з організації НДРС у тісному зв'язку з навчальним процесом”, визначені базові інститути та кафедри з координації такої роботи.

Цей досвід отримав розповсюдження і в інших республіках. З вересня 1979 р. у всіх вищих навчальних закладах СРСР стали запроваджуватись комплексні плани організації НДРС [2, 100-104].

У розробці та впровадженні в навчальний процес цієї й інших новаторських форм НДРС важливу роль відіграв очолювавший

у ті роки МВССО УРСР член-кореспондент АН УРСР Г.Г.Єфіменко.

Важливо зазначити, що студентська науково-технічна творчість дала старт у наукову кар'єру багатьом відомим ученим, організаторам освіти й науки. У СНТ під керівництвом відомого вченого-металознавця, члена-кореспондента АН УРСР Ю.П. Буніна зробив свої перші наукові кроки майбутній ректор ДМетІ академік НАН України Ю.М.Таран-Жовнір. Активним учасником СНТ на кафедрі, очолюваній відомим ученим у галузі термічної обробки металів академіком АН УРСР К.Ф.Стародубовим, був майбутній ректор ДІБІ професор В.І.Большаков. СНТ металургійного інституту сформувало наукові здібності майбутнього ректора ДзІІ професора В.І.Логінова.

Подібна характеристика наукової діяльності в студентські роки притаманна й абсолютній більшості інших ректорів ВНЗ Дніпропетровської області. Ось їх імена: В.І.Моссаковський, В.Ф.Прісняков (ДДУ); М.О.Лощкар'єв, В.Д.Пархоменко, Я.І.Білий (ДХТІ); М.Р.Ющенко, В.А.Каблуков (ДІТ); І.П.Григоров, П.Т.Резніченко (ДІБІ); І.І.Крижанівська, Л.В.Новицька-Усенко (ДМІ); О.О.Ренгевич, В.М.Потураєв, В.І.Онищенко, Г.Г.Півняк (ДІ); М.Х.Ісаснко, Г.Г.Єфіменко (ДМетІ); О.Т.Колбасін, М.Т.Масюк (ДСХІ); Г.М.Малахов, Ю.П.Астаф'єв, В.Ф.Бизов (КГРІ); А.П.Огурцов (ДзІІ); Ф.А.Мазур, Б.І.Биков, П.І.Шевченко (КрІІ).

Головне кредо їх життя – служіння науці. Ось чому вони створювали в своїх колективах атмосферу творчого пошуку, сприяли взаємозв'язку навчальної й наукової роботи, перетворювали ВНЗ в потужні навчально-наукові комплекси. Наведемо характеристику ректорства В.І. Большакова, подану в “Нарисах історії ПДАБА”: “Новий ректор різко змінив основні орієнтири діяльності інституту... В.І.Большаков розпочав свою роботу зі створення вчених рад із захисту докторських дисертацій і цілеспрямованої підготовки докторів наук

безпосередньо для свого інституту. За перші 10 років ректорства працівниками інституту захищено 43 докторські дисертації. Більшість випускаючих кафедр очолили доктори наук, професори.

Важливим напрямом у роботі ректора В.І.Большакова стали комп'ютеризація навчального процесу, збільшення кількості й якості обчислювальної техніки, підключення до мережі Internet, електронної пошти тощо. Вчена рада орієнтувала професорсько-викладацький склад на якісно нову модель спеціаліста, інженера-будівельника, який повинен володіти не тільки глибокими професійними знаннями, а й високою гуманітарною культурою, навичками самостійного оволодіння знаннями. Спеціалісту нової формації також необхідно вміти трансформувати отримані в процесі навчання знання в науково-технічній творчості, орієнтуватися в нових економічних реаліях” [1, 130].

У ВНЗ України проводились наполегливі пошуки ефективних форм і методів роботи, які б дозволили підвищити рівень дипломних проєктів, наблизити їх до реальних потреб виробництва. Повсюдно запроваджувалося комплексне проєктування. Особливо успішно ця робота проводилась у Дніпропетровському металургійному інституті, де в 1972 р. на кафедрах обробки металів тиском і ливарного виробництва було виконано три реальних комплексних проєкти (КДП). Їхні теми: оновлення цеху широко-підшипникових труб Нижньодніпровського трубопрокатного заводу; удосконалення трубного стану “30-102” Нікопольського Південнотрубного заводу; реконструкція ливарного цеху Лутугінського заводу з виробництва прокатних валків – були обрані з урахуванням актуальних завдань розвитку металургійної промисловості.

Для розробки проєктів було створено три групи дипломників у складі десяти чоловік, які провели необхідні дослідження конкретних науково-технічних проблем виробництва. Державна комісія високо

оцінила роботу молодих спеціалістів-металургів. Проекти були взяті до впровадження і дали непоганий економічний ефект.

За сім років в інституті було захищено більше 170 КДП, у підготовці яких брали участь 700 студентів. Таким чином, КДП мали перспективну форму поєднання навчальної і наукової роботи.

Появлення більш високої організаційної форми підготовки дипломних проектів зв'язана з діяльністю кафедри електрометалургії Дніпропетровського металургійного інституту. В 1974 р. тут було виконано міжвузівський комплексний дипломний проект (МКДП) на тему: "Розробка технологій і проект цеху виплавки силікомарганцю із використанням шламів збагачувальних фабрик в умовах Нікопольського гірничо-металургійного комплексу". В його підготовці взяли участь студенти дніпропетровських металургійного (11 чол.), гірничого (2 чол.), інженерно-будівельного (4 чол.) інститутів. Керівниками розділів проекту були викладачі 9 кафедр. Участь у виконанні МКДП студентів декількох навчальних закладів дозволила ширше охопити коло питань з теми, яка розроблялася, більш кваліфіковано вирішувати вузлові проблеми, зв'язані з удосконаленням технологічних процесів, покращенням умов праці, екологічними обставинами довкола підприємства і т.д.

Починання було підтримане іншими кафедрами. Так, за завданням Дніпровського металургійного заводу (Дніпродзержинськ) на кафедрі металургії сталі був виконаний МКДП "Проект киснево-конверторного комплексу заводу з виплавки якісної сталі з низькосірчастого чавуну та отримання відповідних сортів прокату, забезпечуючого ефективне використання матеріальних, енергетичних і трудових ресурсів і оздоровлення навколишнього середовища". Основна його ідея – технічне переозброєння найстарішого металургійного заводу України.

В розробці проекту взяли участь 17 студентів-дипломників трьох дніпропетровських ВНЗ – металургійного, інженерно-будівельного, медичного. Переддипломна практика була організована в два етапи: на передових металургійних підприємствах галузі та у відповідних цехах заводу з тим, щоб студенти познайомились із новітнім сучасним устаткуванням, технологією та реальним станом виробництва на об'єкті, який проектувався. Завершений диплом складався із трьох основних розділів: металургійний, будівельний та медичний.

Захист роботи відбувся безпосередньо на заводі. Державна комісія високо оцінила науковий та технічний рівень проекту, визнавши, що його матеріали можуть бути використані при реконструкції підприємства. Характерно, що переважна більшість учасників розробки проекту отримала направлення на цей же завод [2, 107-109].

Але, мабуть, найбільш ефективною формою зв'язку вищих навчальних закладів із виробництвом, яка стимулювала спільне вирішення виробничих і навчальних проблем та визначала широку можливість участі студентів у практичних справах підприємств і НДІ, вважалось навчально-науково-виробниче об'єднання (ННВО). Так, створене в роки десятої п'ятирічки на базі кафедр хімії і технології переробки елактомерів Дніпропетровського хіміко-технологічного інституту, виробничого об'єднання "Дніпрошина" та ряду науково-дослідницьких організацій ННВО "Протектор" надало інституту сприятливі можливості для вирішення навчальних, наукових і виробничих завдань.

Великі можливості для комплексного забезпечення науково-дослідницької діяльності та навчально-виховного процесу відкривали навчально-науково-виробничі комплекси (ННВК) і навчально-наукові центри (ННЦ).

З ініціативи Дніпродзержинського індустріального інституту в 1988 р. було створено ННВЦ "Металург". До центру

увійшли 44 загальноосвітні школи міста, ліцей, гімназія, металургійний коледж, політехнічний, індустріальний, технологіко-економічний технікуми, два СПТУ, Дніпровський металургійний комбінат, два коксохімічні заводи та ДзП. Центр проводив значну роботу з інтеграції освіти, науки і виробництва. Його діяльність стала важливим кроком на шляху перетворення індустріального інституту в технічний університет [17, 56-59].

У післявоєнний період з року в рік покращувалося забезпечення студентів навчально-методичною та науковою літературою. Вирішення цієї проблеми відбувалося за декількома напрямками. Зокрема, відбувалося збільшення книжкового фонду бібліотек за рахунок централізованого придбання підручників, наукових монографій та іншої літератури, а також передплати періодичних видань за бюджетні кошти.

Іншим джерелом поповнення бібліотеки фонду було придбання літератури за кошти, отримані від госпдоговірних наукових досліджень, які дозволялося використовувати для зміцнення матеріально-технічної бази ВНЗ, в тому числі для закупки наукової літератури.

Поповнення бібліотечного фонду відбувалося також шляхом взаємного книгообміну з вітчизняними та зарубіжними бібліотеками й установами.

Нарешті, важливим джерелом поповнення фонду навчально-методичної та наукової літератури ВНЗ були праці, підготовлені й видані у вищих навчальних закладах авторськими колективами кафедр чи одноособово викладачами або науковими співробітниками.

У нарисах історії ВНЗ, які видані вищими навчальними закладами, вирішення зазначеної проблеми отримало детальне висвітлення [6, 316-321; 12, 95, 102, 147; 19, 183].

З 1985 р. у внутрішньовузівському середовищі відбуваються суттєві зміни, пов'язані з початком так званого періоду

“перебудови”. Відомо, що прискорення економічного розвитку країни на основі науково-технічного прогресу, сформульоване новим керівництвом СРСР у 1985 р. як новий стратегічний курс, не зводилося до перетворень тільки в економічній сфері.

Одним із ключових постало завдання переходу до цілісної системи безперервної освіти, яка повинна була враховувати зміни матеріальних і духовних умов життя, динамізм і рухомість сучасного знання. Потрібно було переглянути структуру вищої і середньої спеціальної освіти; готувати фахівців із глибокими теоретичними знаннями й широкими практичними навичками; змінити взаємовідносини ВНЗ із галузями народного господарства щодо їхньої взаємної заінтересованості в підвищенні рівня навчання й перепідготовки кадрів, кардинального покращення їх використання на виробництві. У контексті демократизації суспільства передбачалося демократизувати, гуманізувати та гуманітаризувати життєдіяльність вищої школи. Як у цілому в суспільстві, так і у вищій школі потрібно було змінити пріоритети: відійти від валового екстенсивного підходу до підготовки спеціалістів і різко підвищити якість знань і творчий потенціал випускників ВНЗ.

Все це знайшло відображення в “Основних напрямках перебудови вищої й середньої спеціальної освіти в країні”, затверджених у 1987 році. Вузівська громадськість широко підтримала намічені заходи. Під керівництвом МВССО УРСР, яке у 1984 р. очолив В.Д. Пархоменко (до того – ректор Дніпропетровського хіміко-технологічного інституту), у ВНЗ розгорнулась робота щодо їхнього виконання.

Перш за все, автономнішими та демократичнішими стали система управління вищою школою та організація внутрішньовузівської життєдіяльності, відроджені деякі традиційні та виникли нові наукові й педагогічні школи, вирішені окремі соціальні проблеми вузівських колективів,

впроваджені сучасні форми та методи навчання. Разом з тим за ці роки суспільні умови, в яких розроблялися чіткі заходи перебудови вищої школи, кардинально змінилися, виникли нові проблеми у сфері вищої освіти та науки. Зокрема, пробуксовки в стабільному розвитку та виробничій діяльності підприємств створювали певні труднощі в організації ефективної виробничої практики студентів. Скорочення госпдогвірної науково-дослідницької роботи ВНЗ обмежувало залучення студентів до оплачуваної дослідницької роботи на кафедрах. До цього слід додати, що не вдалося суттєво зміцнити матеріально-технічну базу вищої школи, забезпечити виконання ключового завдання реформи – інтеграцію вищої освіти, науки та виробництва.

Економічна криза і політична нестабільність у суспільстві так і не дозволили фундаментально зайнятися розробкою і реалізацією державної програми розвитку вищої освіти. А здобуття Україною своєї державної незалежності кардинально змінило подальший процес реформування вищої школи.

Вітчизняна вища школа на всіх етапах свого розвитку вирішувала не лише прагматичне завдання щодо надання студентській молоді кваліфікації з обраної спеціальності, але й виконувала велику виховну місію, прагнучи сформувати з кожної молодої людини особистість. На це, зокрема, була спрямована система виховної роботи. Причому, в зазначений період в її основу було покладено марксистські колективістські принципи.

Попри догматизмі й заідеологізованості системи виховної роботи в радянський період нашої історії вона, ця система, все-таки існувала й не у всьому була негативною. Наприклад, не таким уже й поганим був девіз комсомолу, що звучав у одній з комсомольських пісень: “Раніше думай про Батьківщину, а потім про себе!”.

Виховання студентів розпочиналося з першого дня перебування у вищому закладі

освіти, коли всі ВНЗ у тій чи іншій формі проводили урочисте посвячення першокурсників у студенти. На цих урочистостях першокурсники зустрічалися з колективами викладачів та студентів, знайомилися з деканами, завідувачами кафедр, історією та традиціями навчального закладу. Їм давали напуття видатні вчені, випускники, старшокурсники. Першокурсникам вручалися символічні ключ від навчального закладу, залікова книжка та студентський квиток. Нове поповнення проголошувало клятву на вірність Alma mater, а в кінці урочистостей запалювався “вогонь знань”.

З перших днів навчання першокурсники попадали під опіку керівників студентських груп, якими, як правило, призначалися досвідчені викладачі й науковці. Зокрема, в КГРІ у 80-і роки 68% керівників студентських груп мали вчений ступень і звання [20, ф. 19, оп. 84, спр. 168, арк. 27]. Керівництво студентською групою вважалося, важливим партійним і адміністративним дорученням, для керівників груп існувала система заохочень – від зменшення навчального навантаження до виплати надбавок до зарплатні. Виховна робота в групах планувалася, для її проведення щотижня проводилася так звана “виховна година”, яка вносилася в розклад занять. Саме в ці години відбувалося оперативне політичне інформування студентів, організовувалися зустрічі з ветеранами Великої Вітчизняної війни і праці, видатними вченими й виробничниками, відвідування музеїв історії вищих навчальних закладів.

Важливою складовою виховної роботи зі студентами є виховання під час навчального процесу.

Цілком зрозуміло, що головна роль у організації виховної роботи зі студентами відводилася викладачам кафедр суспільних наук. Адже саме на цих кафедрах розроблялися проблеми теорії та практики виховної роботи зі студентською молоддю, проводилися соціологічні дослідження з цієї проблеми, вироблялися ефективні форми й

методи організації виховання студентів, узагальнювався й розповсюджувався передовий досвід.

Якість як навчально-методичної, наукової, так і виховної роботи цих кафедр залежала від якісного складу викладачів-суспільствознавців. Але в перші повоєнні роки з цього показника кафедри суспільних наук значно відставали від природничих і технічних кафедр.

Зокрема, в 1945-1946 навчальному році з 12 кафедр марксизму - лєнінізму й політичної економії, що функціонували у ВНЗ Дніпропетровської області, тільки дві очолювались кандидатами наук, а в Дніпропетровському та Дніпродзержинському металургійному вечірньому інститутах навіть не було завідувачів цих кафедр. У цей період серед вузівських суспільствознавців було лише 4 з науковим ступенем, з них два – в держуніверситеті, один – у транспортному, один – у металургійному інститутах. Серед 72 вузівських науковців, що працювали над докторськими дисертаціями у 1947 р., було лише два суспільствознавця [20, ф. 19, оп. 5, спр. 149, арк. 15, 160]. Тому проблема підготовки та підвищення кваліфікації викладачів кафедр суспільних дисциплін була в досліджуваній період актуальним завданням для вузівських колективів. Після того, як у більшості ВНЗ були створені окремі кафедри з усього циклу суспільних дисциплін: історії КППС, філософії, політекономії, наукового комунізму – ця робота набула великого розмаху й почала приносити результати.

У 1969-1970 навчальному році на 24 кафедрах суспільних наук Дніпропетровської області працювало 268 викладачів, з них 4 доктори наук, професори, 112 кандидатів наук, доцентів. Тобто 43% суспільствознавців мали вчені ступені й звання. Серед викладачів, які не мали наукових звань, 78 працювало на посаді старшого викладача, а 74 – на посаді асистента. Характерно також, що 255

суспільствознавців були членами КППС, 2 - членами ВЛКСМ, 11 – безпартійними, 25 викладачів були пенсійного віку, а 15 – не досягли 30 років [20, ф. 19, оп. 57, спр. 199, арк. 15].

За наступне 20-річчя якісні показники покращувалися за рахунок використання усіх форм підготовки та перепідготовки суспільствознавців. Так, тільки за 1984-1985 рр. 135 суспільствознавців Дніпропетровська підвищили свою кваліфікацію у провідних ВНЗ країни; 8 чол. отримали творчі відпустки для завершення дисертацій; 6 чол. переведені у старші наукові співробітники, цільову аспірантуру закінчили 30 чол. Як наслідок, за 2 роки підготовлено 6 докторських і 38 кандидатських дисертацій [20, ф. 19, оп. 84, спр. 168, арк. 6].

80-ті роки ХХ ст. – зоряний період для суспільствознавців Дніпродзержинського індустріального інституту. Тут, після захисту в 1986 р. докторської дисертації завідувачем кафедри історії КППС Р.І. Ветровим, до початку 90-х років 7 викладачів цієї кафедри захистили кандидатські дисертації. За цей же період у вузі з'явилося ще 3 доктори історичних наук і один доктор філософських наук. Не випадково, що індустріальний інститут за чисельністю докторів і кандидатів наук займав одне з провідних місць серед гірничо-металургійних ВНЗ України [17, 46].

У цілому на 42 кафедрах суспільних наук вищих навчальних закладів Дніпропетровської області працювало 535 викладачів, 62% яких були докторами наук і кандидатами наук. До кінця 1989 року ці показники ще покращилися. За чотири роки XII п'ятирічки було захищено 13 докторських і 80 кандидатських дисертацій і в 1989 році з 525 суспільствознавців 21 були докторами наук, а 336 – кандидатами наук, тобто вчені ступені й звання мали 68% викладачів. Правда, 18% викладачів були пенсійного віку, середній вік докторів наук, професорів досягав 59 років [20, ф. 19, оп. 94, спр. 30, арк. 29-30].

Разом з комсомольськими та профспілковими організаціями суспільствознавці забезпечували роботу факультетів громадських професій, шкіл молодого лектора, проведення громадсько-політичної практики студентів і таке інше. Як у навчальному процесі, так і в позааудиторній діяльності кафедр суспільних наук виникали нові форми й методи роботи, зокрема: проведення семінарських занять на конкретних матеріалах підприємств, робітничо-студентські теоретичні конференції, виконання у дипломному проекті розділу з соціальних резервів виробництва тощо.

Виконуючи соціальні замовлення, науковці-суспільствознавці проводили соціологічні дослідження, підготували й надрукували низку монографій, у тому числі таких фундаментальних, як “Історія міст і сіл Української РСР. Дніпропетровська область” (Київ: 1977); “Очерки истории Днепропетровской областной партийной организации” (Днепропетровск: 1979); “Очерки истории Днепропетровской областной комсомольской организации” (Київ: 1987).

Як бачимо, кафедри суспільних наук займали важливе місце в життєдіяльності ВНЗ. Але командно-адміністративна система, ідеологічний диктат єдиної в країні партії накладали негативний відбиток на виховну, навчальну, наукову роботу вузівських суспільствознавців. Це зменшувало можливості для всебічного творчого аналізу суспільного розвитку, породжувало догматизм у теорії, формалізм у практиці, а в кінцевому рахунку призводило до падіння авторитету суспільних наук, втрати довіри до проголошуваних теоретичних положень і практичних лозунгів, викликало аполітичність тощо.

У суспільстві, в цілому, і у вузівському середовищі, зокрема, під кінець 80-х років пролягла глибока прірва між офіційною “лінією партії” й реальними настроями у суспільстві. Підтвердженням цього можуть

слугувати результати проведеного у жовтні 1989 р. анкетування студентів і викладачів кафедр суспільних дисциплін Дніпропетровського держуніверситету, проведеного при підготовці до розгляду на засіданні бюро обкому партії питання “Про роботу парткому і ректорату ДДУ з керівництва кафедрами суспільних наук” [20, ф. 19, оп. 94, спр. 30, арк. 4-30].

Близькими за оцінками були відповіді студентів і викладачів про стан суспільних наук. Зокрема, 84,4% студентів і 52,9% викладачів вважали, що “Історія КПРС” знаходиться у стані глибокої кризи; близькі оцінки були і відносно “Наукового комунізму” (відповідно, 53,9% і 52,9%). Вважали що в кризі знаходяться лише деякі положення “Філософії” – 40,7% студентів і 45,7% викладачів, “Політекономії” – відповідно 48,8% і 41,4%.

Серед опитуваних студентів незадоволеними викладанням “Історії КПРС” було 54,7% респондентів, “Наукового комунізму” – 34,9%. Не задовольняло студентів у викладанні суспільних дисциплін: некомпетентність викладачів – 69%, відірваність отримуваних знань від реальї життя – 57%, догматизм викладання – 54,3%, відсутність хороших підручників – 41,1%.

При аналізі анкет з’ясувалося, що не викладачі-суспільствознавці, а викладачі природничих і технічних кафедр найбільшою мірою навчали студентів самостійно мислити, аргументовано доводити свою точку зору, вести полеміку, не боятися виголошувати свої погляди тощо. На питання: “Чи є серед ваших викладачів-суспільствознавців людина, яка для Вас є зразком громадянськості?” лише 31,4% респондентів відповідали – “так”, а 62,8% – “ні”.

Майже співпали оцінки студентів і викладачів відносно головних подій радянської історії. Зокрема, визнали, що другого шляху, як проведення Великої Жовтневої соціалістичної революції, не було 37,6% студентів і 65,7% викладачів; введення

політики “воєнного комунізму” – відповідно, 37,6% й 40%; “нової економічної політики (НЕП)” – 62,4% і 77,1%; утворення СРСР – 31,4% і 54,3%; Великої Вітчизняної війни – 41,5% і 34,3%; перебудови – 43,8% і 82,9%. Разом з тим, відносно колективізації 46,9% студентів і 48,6% викладачів висловили думку, що був інший шлях, це ж торкається і освоєння цілинних земель (відповідно, 33,3% і 41,4%). Вважали, що колективізація здійснювалася не тими засобами – 42,2% студентів і 58,6% викладачів, а індустріалізація – відповідно, 45,7% і 70%.

Співпали оцінки студентів і викладачів історичним особам. У першій трійці державних діячів, які відіграли позитивну роль у нашій історії були названі: В.І.Ленін (цю точку зору виказали 55,8% студентів і 78,6% викладачів), М.С.Горбачов (відповідно, 26,7% і 35,7%), М.С.Хрущов (відповідно, 24,8% і 35,7%). Серед осіб, які зіграли негативну роль у нашій історії були названі Й.В.Сталін (на цьому наголосили 67,1% студентів і 81,4% викладачів), Л.І.Брежнев (відповідно, 50,4% і 60%), Л.П.Берія (відповідно, 27,5% і 31,4%).

Нагадаємо, що анкетування відбувалося в 1989 році, коли ще тільки набували розвитку демократичні процеси в країні, зароджувалася багатопартійність, існували романтичні надії на виправлення деформацій у житті суспільства і подолання кризового стану в економіці, політиці, духовному житті. Але через два роки такої країни, як Радянський Союз, уже не існувало.

Не менше важливою, чим робота суспільствознавців, була виховна робота інших кафедр. Адже керівниками студентських груп призначалися, в першу чергу, викладачі випускаючих та загальнотехнічних кафедр. Саме на цих кафедрах працювали світила вітчизняної науки, видатні науковці, педагоги, особистості.

У 1970 р. Дніпропетровське видавництво “Промінь” надрукувало збірку статей із досвіду виховної роботи у ВНЗ Дніпропетровщини під загальною назвою

“Студент – сьогодні, спеціаліст – завтра”. У цій збірці надрукована стаття завідувача кафедри термічної обробки металів ДМетІ академіка К.Ф.Стародубова, яка, на наш погляд, узагальнила досвід виховної роботи випускної кафедри технічного вузу.

Академік звертає увагу на те, що більшість першокурсників, які приходять до вищого навчального закладу – це вчорашні школярі, про яких сказано:

“Вышли в жизнь романтики,
Ум у книг занявшие,
Кроме математики,
Трудностей не знавшие ...”

К.Ф.Стародубов відсліджує виховну роботу зі студентами від урочистого їх посвячення в студенти у перший день першого студентського навчального року до урочистого вручення дипломів на самих останніх у ВНЗ випускних зборах, визначає роль випускної кафедри, особливо, кожного викладача у виховному процесі. Кирило Федорович узагальнює у своїй статті форми виховної роботи під час навчального процесу. Зокрема, підкреслює, що під час викладання спеціальних технічних дисциплін важливо розповідати студентам про наукову роботу кафедри, про зв’язки з виробництвом, із життям країни, наводити приклади самовідданої праці робітників, спеціалістів, учених, давати короткі коментарі з приводу тієї чи іншої події у суспільно-політичному житті.

Такі короткі, розміщені по всьому курсу лекцій нагадування, не тільки пожвавлюють їх, але й створюють у студентів відповідне ставлення до того чи іншого факту. Адже слово авторитетного, шановного, улюбленого лектора, слово правдиве, щире, воно цінується дуже високо, та слугує молодій людині компасом у життєвому морі. Академік наголошує, що добре прочитати лекцію – не просте завдання. Лекційне мистецтво тяжке. Він нагадує слова А.П.Чехова про те, що лектору вищої школи “в одну і ту ж годину приходиться бути і вченим, і педагогом (тобто вихователем і вчителем), і оратором”.

Але важливо, щоб “оратор не переміг у вас педагога чи навпаки”.

К.Ф.Стародубов звертає увагу на великі потенційні можливості виховної роботи під час практичних занять, проведення всіх видів практики, у процесі організації і керівництва науковою роботою студентів тощо. Він наголошує на активній участі викладачів у суспільно-політичних заходах, зупиняється на позааудиторній виховній роботі. Зокрема, показує ефективність такого виховного заходу як тематичні вечори кафедри за участю різних поколінь: молодшого – студентів першого-п’ятого курсів; середнього – випускників інституту, які вже декілька років пропрацювали на виробництві, старшого покоління – заслужених діячів зазначеної професії, лауреатів Ленінської й Державної премій, Героїв Соціалістичної Праці.

Свою статтю К.Ф.Стародубов завершує наголосом на великому моральному авторитеті викладача в очах студента, авторитеті педагога, зазначає, що у виховній роботі велике значення має чесність, сумнінність, щирість викладача у відповідях на запитання студентів. Незалежно від того, хто будуть наші вихованці – вчорашні учні чи дорослі люди, незалежно від того, є викладач асистентом чи професором – правдивість, чесність та сумнінність обов’язкові завжди.

Тенденцією 60-х – 70-х років ХХ ст. було покращення якості навчання студентів. У ВНЗ створювався “культ відмінника” у хорошому розумінні цього слова. Широкого розповсюдження набули такі форми роботи, як проведення конкурсів і олімпіад з фундаментальних і загальнотехнічних дисциплін, змагання старшокурсників за звання “Кращий студент зі спеціальності”. В усіх ВНЗ були створені галереї та дошки пошани з портретами відмінників навчання, запроваджені “Золоті Книги Пошани”, в які заносилися імена кращих студентів і випускників. В 1972 р. МВССО СРСР і ЦК ВЛКСМ установили спеціальний значок “За відмінне навчання”.

Зазначені та інші заходи приносили суттєві результати. Наприклад, на одному з Республіканських семінарів секретарів комітету комсомолу ВНЗ у 1970 р. наводилися такі дані: у Дніпропетровському металургійному інституті близько 20 студентських груп навчаються практично без “трійок”, 1300 студентів на мають у своїх залікових книжках задовільних оцінок.⁴

У проведенні вищезазначених форм і методів виховної роботи зі студентами провідна роль належала вузівським комсомольським організаціям. Надбанням комсомолу стало й трудове виховання студентів за допомогою залучення їх до широкої участі у виконанні важливих народногосподарчих завдань і програм. У зазначений період досвід участі студентів у післявоєнній відбудові народного господарства продовжили романтики освоєння цілинних земель, а також учасники студентських будівельних загонів (СБЗ).

Улітку 1956-1958 рр. студенти ДДУ виїздили на освоєння цілинних земель. Понад 400 посланців університету виконували всі види сільськогосподарських робіт: працювали змінними трактористами, комбайнерами, скиртувальниками соломи, на току, на перевезенні зерна тощо.

У 1957 р. вперше на збиранні цілинного врожаю працювали студенти інституту інженерів залізничного транспорту. Керівництво радгоспу “Плодородний” Павлодарської області, де працювали дітвці, відзначило відмінну роботу всіх студентів. Влітку 1958 р. 150 студентів ДІТ-у знову виїхали в Західний Казахстан. Працювали в Красновському радгоспі Приурального району. Денні норми виконували на 150-200%. Окрім збирання врожаю виконали значний обсяг будівельних робіт. Усі студенти були нагороджені нагрудними значками “Учаснику збирання врожаю 1958 р. націїні” та грамотами ЦКЛКСМ Казахстану.⁵

Історія студентських будівельних загонів Дніпропетровської області відкривається працею студентів влітку 1958 року на ударній комсомольській будові – Новокриворізькому

гірничо-збагачувальному комбінаті ім. Ленінського комсомолу. В 1962 році ударною комсомольською будовою було оголошено будівництво нового цеху Придніпровського трубопрокатного заводу ім. Карла Лібкнехта.

Цілком закономірно, що великий позитивний досвід організації роботи СБЗ має Дніпропетровський інженерно-будівний інститут. Влітку 1960 р. перші будівельні бригади інституту працювали у П'ятихатському районі, з яким був підписаний "Договір про співдружність комсомольців і молоді П'ятихатського району зі студентами Дніпропетровського інженерно-будівельного інституту". Передбачалося збудувати в колгоспах району бригадні клуби, тваринницькі ферми, зерносховища.

У 1964 році, власне, завершується організаційне оформлення руху студентських будівельних загонів. Створюється Центральний, Республіканські, обласні, міські (у вузівських центрах), а також вузівські штаби СБЗ. Затверджується статут СБЗ, їх атрибутика, розробляється система формування будівельних загонів і підготовки їх до виробничої, агітаційно-пропагандистської, культурно-масової, шефської роботи. Розширюється географія діяльності СБЗ.

З 1964 року географія діяльності СБЗ дніпропетровських ВНЗ поширюється на Казахстан, Тюмень, країни-члени Ради Економічної Взаємодопомоги.

Є чим пишатися й будзагонівцям ДІТ-у. Перший будівельний загін тут було сформовано у 1955 р. під час освоєння цілинних земель. Тоді силами студентів були побудовані п'ять житлових двоквартирних будинків, корівник на 200 голів, відремонтована школа, переобладнано клуб. Починаючи з 1960 р., ДІТ був майже щорічно серед призерів у конкурсі на кращий загін серед ВНЗ області та України. Дітівські будзагони в ці роки працювали на будівництві гірничо-збагачувальних комбінатів Кривбасу, а 1966 р. був сформований перший СБЗ для Байкало-

Амурської магістралі (БАМ-у), у 1968 р. – для роботи на лісообробному заводі Архангельської області, у 1975 р. – для будівництва залізничного мосту через р. Амур. Цей загін дітівців готував житлову базу для майбутніх мостобудівників. Спочатку за три дні прорубали трикілометрову просіку для дороги, а потім всього за три місяці серед лісу виросла школа-восьмирічна на 120 місць, магазин, їдальня, баня, дитячий садок, розпочалося будівництво бетонного заводу. З високими показниками завершили літній трудовий семестр 1975 р. і інші СБЗ ДІТ-у. За підсумками трудового змагання ВНЗ ДІТ у 1975 р. посів перше місце в Україні [15, 436-438].

Коли у грудні 1988 р. студенти ДІТ-у дізналися про жахливий землетрус у Вірменії, протягом ночі студенти-будівельники, які проживали в гуртожитку, розробили детальний план формування спеціального будівельного загону ДІТ-у для виїзду до Вірменії на допомогу. Колектив інституту, Придніпровська залізниця забезпечили загін усім необхідним для виробничої діяльності й автономного існування. Дітівський загін був одним з перших, які прибули до Вірменії. Працювали і вдень, і вночі. Згодом до Вірменії були відправлені нові дітівські загони... У травні 1990 р. вийшов урядовий указ, за яким чотири будзагонівці були нагороджені орденом "Знак Пошани" й медалями "За трудову доблесть" і "За трудову відвагу" [15, 435-436]. До речі, у 60-ті – 80-ті роки десятки студентів дніпропетровських ВНЗ були відзначені урядовими нагородами за ударну працю у складі СБЗ.

Таким чином, студентські будівельні загони були ефективною формою трудового виховання студентів, сприяли формуванню організаційних здібностей, виробничих навичок юнаків і дівчат, виховували у студентської молоді почуття колективізму, патріотизму, інтернаціоналізму.

Прерогативою спільної роботи комсомольських і профспілкових організацій

було художньо-естетичне виховання студентів. Адже у досліджуваній період гармонійний розвиток людини було проголошено одним із головних завдань усієї системи виховної роботи, у тому числі й зі студентською молоддю.

У Криворізькому педагогічному інституті стали традиційними тематичні Шевченківські свята “Великому кобзареві”, літературні читання та літературно-музичні вечори, присвячені творчості Лесі Українки, І.Франка, М.Лисенка, К.Стеценка, М.Леонтовича, конкурси “Козацькому роду нема переводу”, українські вечорниці, фестивалі української народної та сучасної пісні, дні народознавства та ін. [3, 8].

Дійсним і дієвим центром естетичного виховання дніпропетровських студентів став Дніпропетровський Палац культури студентів ім. Ю.Гагаріна. Тут проводилися цикли тематичних вечорів із різної тематики, лекторії, щомісячні випуски альманаху мистецтв. У Палаці культури студентів проводилися заходи як для студентів денних факультетів, так і для студентів-вечірників. Зокрема, у 1969 р. такий цикл вечорів на тему “Навчання і труд – поряд ідуть” було проведено для студентів металургійного, гірничого, хіміко-технологічного, медичного інститутів і держуніверситету.

Палац культури студентів став методичним центром культурно-масової роботи. При Палаці культури студентів працювали народний театр балету, ансамбль бандуристів, хоровий колектив, колектив народного танцю, школа бальних танців, естрадний оркестр, духовий оркестр, фотостудія, образотворча студія – усього 16 колективів, у яких брали участь 700 студентів. Палац культури студентів став центром проведення щорічних міжвузівських оглядів художньої самодіяльності. Тільки в 1969 р. у міжвузівському огляді-фестивалі художньої самодіяльності взяли участь понад п’яти тисяч студентів і викладачів вузів Дніпропетровської області.

Взагалі, студентська художня самодіяльність – це особливий пласт

вузівського життя. З першого дня перебування у навчальному закладі першокурсники попадали в поле зору комсомольських і профспілкових активістів, які керували культурно-масовою роботою. Вони виявляли таланти, художньо-естетичні здібності першокурсників, залучали їх до роботи того чи іншого колективу художньої самодіяльності.

Уже через два місяці після початку занять у ВНЗ проходили огляди художньої самодіяльності першокурсників, напередодні новорічних свят проходили міжфакультетські фестивалі художньої самодіяльності. Ці фестивальні вечори були дійсним факультетським святом. Проводилися вони у переповнених концертних залах, викликали великий азіотаж, змагання й здорове суперництво факультетських колективів художньої самодіяльності.

Після міжфакультетських фестивалів розпочиналася підготовка до міжвузівського обласного фестивалю, який отримав назву “Студентська весна”. Проходив він у Палаці культури студентів та в інших кращих концертних залах Дніпропетровська щорічно у квітні. Це дійсно була весна, свято, феєрверк вузівських талантів!

Студентська художня самодіяльність ВНЗ Дніпропетровської області виховала багатьох талановитих виконавців, організаторів художньо-естетичного виховання. Після закінчення навчання вони присвятили себе роботі у галузі культури, стали відомими артистами, керівниками художніх колективів, театральних, музичних установ тощо.

Велика увага у вищих навчальних закладах Дніпропетровщини приділялася фізичному вихованню студентів, проведенню спортивно - та оборонно-масової роботи. ВНЗ турбувалися про створення відповідної матеріально-технічної бази для цієї роботи. Зокрема, у Криворізькому гірничорудному інституті для занять 28 спортивних секцій використовувалися два великих ігрових зали,

зал боротьби, два зали важкої атлетики, стрільковий тир, відновлюючий центр, три стадіони, причому один із них оснащений найсучаснішими спорудами. Заняття зі студентами проводили висококваліфіковані тренери, серед яких – заслужений тренер СРСР, заслужений тренер УРСР, п'ять майстрів спорту. В секціях тренувалися шість майстрів спорту, 110 кандидатів у майстри спорту, близько 450 першорозрядників [14, 162].

Вражаючими, як для технічного ВНЗ, були спортивні досягнення інженерно-будівельного інституту. Тут у 1975 р. навчалася 38 майстрів спорту, 162 кандидати в майстри спорту та багато спортсменів I розряду. При інституті було створено центр підготовки спортсменів вищого класу. У зазначеному році спортсмени інституту вибороли I місце в спартакіаді ВНЗ Дніпропетровської області й третє місце – в спартакіаді ВНЗ України. У наступний період, з 1976 до 1990 рр., кафедрою фізичного виховання ДФВ було підготовлено 6 майстрів спорту міжнародного класу, 60 майстрів спорту СРСР, сотні кандидатів у майстри спорту. 12 спортсменів інституту входили до збірних команд СРСР з різних видів спорту, у тому числі з академічної греблі, баскетболу, волейболу, плавання тощо. За цей період шестеро спортсменів інституту стали призерами всесвітніх та європейських першостей [1, 111, 128].

З відкриттям у 1980 р. Дніпропетровського державного інституту фізичної культури і спорту розпочалася нова сторінка спортивного літопису дніпропетровських студентів. Уже в рік відкриття інституту, на XXI Олімпійських іграх у Москві прославляють Дніпропетровщину вихованці інституту: Султан Рахманов – Олімпійський чемпіон з важкої атлетики; Віктор Савченко (у майбутньому – ректор інституту) – срібний призер з боксу; Олена Круглова – бронзовий призер з плавання; Віктор Омелянович – бронзовий призер з академічного веслування. На XXIV Олімпійських іграх у

Сеулі чотири студенти інституту стали Олімпійськими чемпіонами з футболу, а ще двоє (студент і студентка) завоювали срібну і бронзову медалі з плавання та бронзову медаль з вітрильного спорту. За останні 20 років XX ст., сімнадцять вихованців інституту стали чемпіонами і призерами Олімпійських ігор, 100-переможцями і призерами чемпіонатів світу і Європи. За видатні спортивні досягнення 20-тьом із них присвоєно почесне звання “Заслужений майстер спорту” [8, 1, 2].

Таким чином, у період 1946-1991 рр. у ВНЗ Дніпропетровської області удосконалювалася виховна робота зі студентською молоддю. Було створено багаторівневу й багатосторонню систему такої роботи відповідно з існуючими в країні умовами, ідеологічними принципами, політичними реаліями. Не все в цій системі було досконалим і прийнятним, особливо, після здобуття Україною державної незалежності в 1991 році. Потрібно було звільнитися від негативів виховної роботи попереднього періоду й адаптувати позитивні надбання до нових реалій історичного розвитку вищої школи. Але цього, на жаль, не сталося. Система виховної роботи у ВНЗ разом із заборонаю діяльності партійних і комсомольських організацій була зруйнована вщент, а студентська молодь віддана на відкуп сама собі. І лише з другої половини 90-х років XX ст. у вищій школі України робляться спроби відновлення системи виховної роботи зі студентами.

(Далі буде)

Література та джерела

1. Академії будівельних кадрів – 75 років: Нарис історії Придніпровської державної академії будівництва та архітектури / За редакцією заслуженого діяча науки і техніки України, доктора технічних наук, професора В.І.Большакова; авторський колектив: Г.Г.Кривчик (керівник авт. колективу), В.С.Алефіренко, В.А.Бабенко та інші. – Дніпропетровськ: 2005. – 416 с.
2. Британ В.Т. Организация вузовской науки. Опыт и уроки. – К.: 1992. – 168 с.

3. Буряк Володимир. Криворізький державний педагогічний університет: сьогоднішня і перспективи // Рідна школа. 2000. № 9. С. 6-8.
4. Вища школа Української РСР за 50 років. У двох частинах (1917-1967 рр.) Частина друга (1945-1967 рр.) – К.: 1968. – 538 с.
5. Государственная металлургическая академия Украины. История становления вуза и развития его научно-педагогических школ / Под редакцией академика НАН Украины Ю.Н.Тарана – Жовнира. – Днепропетровск: 1999. – 316 с.
6. Днепропетровский горный институт. Исторический очерк в двух книгах. Книга I. История и развитие (1899-1989) / Под редакцией д.т.н. А.А. Ренгевича, канд.ист.н. М.П. Теселько. – М.: 1990. – 345 с.
7. Дніпропетровська державна медична академія. 1916 – 2001 / Упорядник – член-кореспондент АМН України О.В. Люлько. За редакцією академіка АМН України Г.В. Дзяка – Дніпропетровськ: 2001. – 816 с.
8. Дніпропетровський державний інститут фізичної культури і спорту (1980-2000). – Дніпропетровськ: 2000. – 22 с.
9. Днепропетровский ордена Трудового Красного Знамени институт инженеров железнодорожного транспорта имени М.И.Калинина / Под редакцией В.А. Каблукова. – Днепропетровск: 1987. – 16 с.
10. Ефименко Г.Г., Красников В.М., Новоминский А.Н. Высшая школа Украинской ССР. Успехи, проблемы развития. – К.: 1978. – 328 с.
11. Історія Дніпропетровського державного аграрного університету / Відп. ред. М.Т. Масюк. – Дніпропетровськ: 1997. – 150 с.
12. Історія Дніпропетровського національного університету / Голова редколегії проф. М.В. Поляков, науковий редактор проф. С.І. Світленко. 3 вид., перероб. і доп. – Дніпропетровськ: 2003. – 232 с.
13. КПСС в резолюциях и решениях съездов, конференций и пленумов ЦК. В 15 томах. Т. 8-15. М.: 1985-1989.
14. Криворожский горнорудный институт. Краткий исторический очерк (1922-1992); Сост.: Н.И. Боярко, В.Ф. Бызов, Г.И. Ванина и др. – М.: 1992. - 207 с.
15. Куліш А.І. Легенди ДПТ-у. – Дніпропетровськ: 2005. – 460 с.
16. Маланчук В.Ю., Попов В.М., Новомінський А.Н. Вища школа УРСР. Здобутки і перспективи (1966-1970). – К.: 1971. – 148 с.
17. Нариси історії Дніпродзержинського державного технічного університету. До 80-річчя створення вузу. / Авт. колектив: академік А.П.Огурцов (керівник авт. колективу), проф. Р.І. Ветров (заступник керівника), акад. Л.М.Мамаєв і інші. – Дніпродзержинськ: 2000. – 272 с.
18. 50 лет Днепропетровского медицинского института / под редакцией проф. И.И.Крыжановской / - К.: 1967. – 380 с.
19. Український державний хіміко-технологічний університет. Літопис. 1930-2005/ Голова редакційної колегії М.В. Бурмістр/. – Дніпропетровськ: 2005.- 194 с.
20. Державний архів Дніпропетровської області: Фонд 19 (Дніпропетровський обком компартії України); Фонд 18 (Дніпропетровський міськком Компартії України). Фонд 42 (Жовтневий райком Компартії України м. Дніпропетровська).
21. Багатотиражні газети ВНЗ Дніпропетровщини.
- 1 XX съезд Коммунистической партии Советского Союза. Стенографический отчет. – М.: 1956. С. 479.
- 2 Высшая школа. Сборник основных постановлений, приказов и инструкций. Ч. I. М.: 1965. С. 74-75.
- 3 Там же. М.: 1978. С. 21-25.
- 4 Британ В.Т. Комсомол ДметИ – моя судьба! – Днепропетровск, 1999. - С. 42.
- 5 Дітківці на ціліні // За кадри транспорту. 1958. 15 жовтня.

